

Történész teadélutánok

XXXVIII.

2024. május 9.

"Őfelsége kormánya köszönti Önöket az országban" – Nagy-Britannia és az 1956-os magyar menekültek. Hegedüs Gyula ezen – mellékelt – esszéről diskuráltunk. Mélyebbre ásva mindig nagy kérdés az emigrálás (is). Természetesen nem a ma forró témája vetült történetienül az elbeszélésre. A mában élve is valóban ott jártunk, amiről az elbeszélés íródott. A korabeli szóhasználat erre a *disszidálás* volt. A kifejezés magában hordozta az elítélést is. Holott a történelem akár az áttelepülések históriájaként is leírható. Árpád apánk és az ő hű, igaz a sztyeppe népmozgások aktuális hullámán, a besenyővész szorította népe érdeme, hogy Levédiából ide megérkeztük. Ki tudja, mi lenne már a magyar etnikum sorsa, ha nem ide érkezünk. Már mint azon maroknyi őszenté, aki valóban akkor jött ide. Hiszen azóta annyi minden történt a vérkeveredés dolgában is a magyarsággal, hogy arról csak az tud reálisan írni, beszélni, gondolkodni, aki tisztában van a nemzeti valóságos voltával. Azzal, hogy az valójában történeti és jelentős mértékben elképzelt képződmény. A *Szózat* szerint itt élned, haldod kell, ám az is egy „csupán” egy kor szellemének a parancsa. Az emberi minőség nem feltétlen az ehhez történő igazodás, vagy az attól történt/történő elrugaszkodás mentén nyeri el értelmét. Megmutatkozott ez az 1956-ban, nem sokkal később Nagy-Britanniába/Angliába megérkezettek viselkedésében, beilleszkedésében, fogadtatásában, e fogadtatás változó arculatában is. Hiszen ott sem kolbászból fonták a kerítést. Anglia akkor már egy hanyatló világ volt, magának a második világháborús veszteségek kiheverésének is megvolt a maga keserve.

Kollégánk olvasmányosan megírt, lebilincselő áttekintése bőséggel kínált terepet egészen szerteágazó gondolatokra. Pedánsan szálazta szét a témát, az egészen belül világosan látszik a szigetországi részarány, illetve az, hogy kik is mentek el valójában e honból, mi mozgatta őket súlyos döntésük meghozatalában. Természetesen jól látszik az elbeszélésben a korabeli nemzetközi horizont, az elemi erejű magyar népfelkelés és szabadságharc óhatatlan összefüggése a Szuez-ben és körülötte történetekkel. A diskurzusban hangzott el joggal, hogy a kép teljessé tétele megkívánja a nevezetes, 6:3-ra végződött labdarugó meccs hatásának számba vételét is a Magyarországról megérkezettek fogadtatásában; szó esik a dolgozatban a britek lelkiismeret-furdalásáról, annak okairól, a nagypolitika világa – konkrétan szólva magára hagyatottságunk akkori tényleges valóságáról, hiszen a bipoláris világrend mozgatta akkor alapvetően a történéseket. Ami az egyik portáján történt, abba nem szólt bele a másik. Már akkor is az atomarzenálok árnyékában zajlottak az összecsapások.

Ismét bebizonyosodott, hogy nincs olyan téma, amely kicsiny lenne. Döntő a feldolgozás mélysége, minősége. Az összefüggések meglátása és megláttatása. A diskurzus során elhangzottak a témába vágó, annak valóságát jobban megértető családtörténetek; maga a szerző beszélt a témához való, ebből következően ambivalens viszonyáról.

Pritz Pál

"Őfelsége kormánya köszönti Önöket az országban" – Nagy-Britannia és az 1956-os magyar menekültek

Hegedüs Gyula

A kádári Magyarországon alig akadt olyan család, ahol a rokoni-ismeretségi körben ne lettek volna ötvenhatos „disszidensek”. Az ebédlőasztalnál hol suttogva, hol lelkesen, hol vágyakozva, hol rosszálló megjegyzések kíséretében elmesélt történetek többsége Nyugat-Németországba vagy Amerikába szakadt magyarokról szólt, de sokan „Angliában” letek új hazára.¹ A Nagy-Britanniába került ötvenhatos menekültek történetében az egyéni sorsok szorosan összefonódnak a világpolitikai játszmákkal, és bár a brit földre érkező magyarok személyes életútja változatosan alakult, a magyar menekültek befogadása és integrációja Nagy-Britanniában alapvetően sikertörténetként értékelhető.²

Budapest – Suez – Moszkva – Washington – London

1956. október 29-én a világ figyelme már majdnem egy hete Budapestre irányult. A magyar főváros utcáin ekkor már elszórtabban hangzó fegyverropogás zaját azonban elnyomta a több mint kétezer kilométerre délre megszólaló ágyúk döreje. Izrael támadást indított Egyiptom ellen. A térségben már hónapok óta izzott a levegő, miután Nasszer elnök 1956 júliusában államosította a Szezi-csatornát, pontosabban a csatornát tulajdonló brit-francia vegyesvállalatot. Bár a támadás nem érte egészen váratlanul Egyiptomot, az izraeli erők rövid idő alatt elfoglalták a Sínai-félszigetet.

1956. október 31-én Budapestről biztatónak tűnő hírek érkeztek. A fegyverek elhallgattak, Moszkva bejelentette a szovjet csapatok kivonását a magyar fővárosból, feloszlott a Magyar Dolgozók Pártja, és megalakult a Magyar Szocialista Munkáspárt, Mindszenty József hercegprímás kiszabadult börtönéből. Másnap reggel a brit és a francia légierő repülőgépei légitámadásokat mértek egyiptomi célpontokra. A világsajtó figyelme már megoszlott a siker reményével kecsegtető budapesti események és a Közel-Keleten eszkalálódó válság között.

1956. november 4-én a szovjet csapatok támadást intéztek Budapest ellen, ami megpecsételte a magyar felkelés sorsát. Nagy Imre miniszterelnököt és a kormány tagjait a szovjetek elhurcolták. Másnap brit és francia ejtőernyős alakulatok és szárazföldi csapatok indítottak hadműveleteket Egyiptom területén.

London és Párizs várakozásai ellenére az Egyesült Államok igen élesen reagált a szuezi eseményekre. Washington elítélte a brit-francia támadást, majd Eisenhower elnök azzal fenyegette meg a brit kormányt, hogy amennyiben nem hagynak fel a hadműveletekkel a Közel-Keleten, az Egyesült Államok lépéseket tesz a brit valuta ellen. Anthony Eden brit miniszterelnök ezek után a fegyverszünet mellett döntött.

A budapesti és a szuezi események párhuzamosan zajlottak 1956 októberének végén és novemberének elején, ami óhatatlanul arra készteti a laikusokat és a kutatókat egyaránt, hogy ott is szoros

¹ A korszakban – és még egy-két évtizeddel ezelőtt is – magyarul szinte mindig Angliaként emlegettük Nagy-Britanniát, ma pedig már legtöbbször az állam hivatalos nevét, az Egyesült Királyságot használjuk. Jelen írásban a három elnevezést szinonimaként kezelem, bár természetesen tudatában vagyok annak, hogy földrajzilag nem ugyanazt a területet jelöli a három terminus.

² A témáról egy rövidebb összefoglaló olvasható a szerző tollából a következő kötetben: Egy világraszóló történet. Kecskés D. Gusztáv – Scheibner Tamás szerk.: *Az 1956-os magyar menekültválság kézikönyve*. Budapest, 2022. 301–311. A *Századok* folyóirat 2024/3. számában jelenik meg egy hosszabb tanulmány a Nagy-Britanniába menekült magyarok befogadásáról és integrációjáról.

összefüggéseket, direkt ok-okozati viszonyokat keressenek, ahol valójában nincsenek ilyenek. Jelen írásnak nem témája a szuezi válság és a magyar forradalom esetleges kapcsolódásainak vizsgálata, hiszen ezt már megtették a téma avatott kutatói.³ Csupán azért tekintettem át ezeket az eseményeket, mert a szuezi „kaland” a magyar menekültek nagy-britanniai befogadása szempontjából igen fontos következményekkel járt.

Anthony Eden még hónapokig próbált úrra lenni a helyzeten, 1957 áprilisában azonban kénytelen volt benyújtani lemondását. A szuezi fiaskó és az azt követő nemzetközi és belpolitikai válság igencsak megtépázta az Egyesült Királyság tekintélyét. A második világháború után szétporladt Brit Birodalom utóvédharca látványos vereséggel zárult. Eden, aki sikeres külügyminiszteri karrierje után miniszterelnökként egy nemzetközi válságba kormányozta országát, most legfontosabb szövetségesével, az Egyesült Államokkal került szembe, ráadásul épp a hidegháború egyik válságos időszakában.

Ahogy az alábbiakban látni fogjuk, a szuezi válság okozta nemzetközi presztízsveszteség és belpolitikai válság komoly hatással volt arra, ahogy Nagy-Britannia a levert magyar forradalom után Nyugatra menekült magyarok ügyéhez viszonyult.

Miért éppen Anglia?

1956 novemberében tízezrek indultak útnak Magyarországról nyugat felé, és naponta több ezren lépték át a magyar-osztrák határt. A menekültáradattal Ausztria nem tudott egyedül megbirkózni, ezért nagyon fontos volt számára, hogy a magyarok közül minél többen a lehető leghamarabb továbbutazzanak. Sorban érkeztek a felajánlások a különböző európai országokból. November 9-én a brit kormány is bejelentette, hogy befogad 2500 magyar menekültet. Két héttel később eltörölték a létszámkorlátot, és minden megkötés nélkül bármely magyar menekültnek menedéket ígértek. Még az egészségügyi vizsgálatról is eltekintettek, pedig korábban a tbc-szűrést nagyon komolyan vették minden bevándorló esetében.

A bejelentést tették is követték: 1956. november 16-án landolt az első magyar menekülteket szállító repülőgép brit földön. Az elkövetkező fél év során mintegy húszezer magyar állampolgár érkezett az Egyesült Királyságba. Közülük több mint tizenkétezer maradtak véglegesen az országban.

Anglia – ahogy a kortársak nevezték Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságát – vélhetően nem sok magyar számára volt vonzó célország ekkoriban. Aki nem akart túl távol kerülni hazájától, inkább Ausztriában vagy az NSZK-ban telepedett le. A magyarok közül kevesen beszéltek angolul, a némethez képest mindenképpen. És bár a magyarok többsége nem volt túlságosan tájékozott a szigetországbeli viszonyokról, Nagy-Britannia éppen csak kilábalt ekkorra a háború által okozott gazdasági nehézségekből. (A jegyrendszert csupán három esztendővel korábban szüntették meg.) Mi lehetett az oka tehát annak, hogy az ötvenhatos menekültek mintegy 10%-a Nagy-Britanniába került? A magyarázatot már évtizedekkel ezelőtt megadta Sárközi Mátyás, aki az *Új Látóhatár* című folyóiratban megjelent cikkében (Ötvenhatosok Angliában) a következőket írta: „Az ausztriai menekülttáborból mindenki tovább akart kerülni, és leggyorsabbnak az angolok bevándorlási eljárása bizonyult. A repülőgépek sűrűn indultak London felé: »Aki Angliába akar menni, álljon a terem közepére.«”⁴ Egy másik visszaemlékező szerint a menekülttáborban odament hozzá egy angol

³ *A szuezi válság és Magyarország, 1956.* Szerk. Ujváry Gábor. Budapest, 2017.

⁴ Sárközi Mátyás: Ötvenhatosok Angliában. *Új Látóhatár* (32) 1981. 460.

hivatalnok, és azt mondta neki: „Ide figyeljen, fiatalember. Ha Angliába jön, kap zsebpénzt és munkát.” Így aztán megváltoztatta eredeti tervét, és Amerika helyett a Brit-szigetek felé vette az irányt.⁵

A brit hatóságok valóban nem válogattak a menekültek között. Ellentétben az amerikaiakkal, akik gondosan ügyeltek arra, hogy mindenképpen jól képzett, lehetőleg angolul is beszélő embereket válogassanak ki, a britek szinte mindenkit felengedtek a repülőgépekre. Ebből időnként bonyodalmak is származtak, például amikor kísérő nélküli fiatalkorúak is eljutottak Nagy-Britanniába, egy esetben pedig külügyminisztériumi feljegyzés született arról, hogy mit kezdjenek egy roma családdal („with many children”), akik valamilyen módon szintén feljutottak egy repülőgépre.

A szelektálás hiánya következtében a Nagy-Britanniába került menekültek összetétele sokkal jobban reprezentálta a menekültek teljes populációját, mint más országok esetében, ugyanakkor azt is eredményezte, hogy az angoloknak olyan problémákkal is szembesülniük kellett a menekültek kapcsán, amilyenek máshol vagy egyáltalán nem merültek fel, ha pedig igen, akkor jóval kisebb mértékben.

Meleg fogadtatás

A brit közvélemény nagy lelkesedéssel fogadta a magyar menekülteket. A november 16-án repülőgéppel érkező 65 fős csoportot, melyben kisgyermekes családok is voltak, a belügyi államtitkár köszöntötte, és érkezésükről az angol filmhíradó is beszámolt.⁶ A hosszú beszámolóban láthatjuk a magyar zászlóval díszített repülőgépek landolását, majd egymás után jelennek meg a menekültek a lépcső tetején, középkorú házaspárok, kisgyermekes családok, szemben velük a fotóriporterek hada. Az érkezők öltözete is mutatja a társadalmi különbségeket, polgári ruhás, kalapos középosztálybeli férfiakat, munkássapkás, bajszos fiatalembereket és fejkendőss asszonyokat is láthatunk a filmkockákon. És természetesen gyermekek: mosolygós kisfiút, álmos kislányt a babájával, síró kisgyermeket egy egyenruhás angol nő karjaiban. Magyar zászlók, könnyek, bizonytalan tekintetek, egy csésze forró tea. A filmhíradó minden vizuális eszközt felvonultat az együttérzés felkeltése érdekében.

Az írott sajtóban is lelkes hangvétellű cikkek jelentek meg a menekültek fogadásáról: a *The Manchester Guardian*ban „Ma érkeznek Nagy-Britannia magyar barátai” címmel jelent meg egy hosszú tudósítás a magyar menekültek első csoportjáról.

A brit közvélemény és a magyar menekültek

Bár a filmhíradók és az újságcikkek által sugárzott pozitív kép kétségkívül hatással volt a brit közvéleményre, a meleg fogadtatás nem kizárólag a propagandának volt köszönhető. Nem csupán a kormánypárti lapok, hanem az idézett ellenzéki *Manchester Guardian* is lelkesen tudósított a magyarok érkezéséről. A magyar menekültek iránti pozitív hozzáállás több okra vezethető vissza. A legfőbb ok természetesen a forradalom volt. A szovjetellenes felkelés, majd annak leverése Magyarországra irányította a világ figyelmét, és a brit közvélemény felfokozott hangulatban várta a magyar „szabadságharcosok” és a szovjet tankok elől menekülő magyar családok érkezését.

Nagy-Britanniában és a brit kultúrában hagyományosan fontos szerepet játszik az adományozás, a jótékonykodás, az elesettek segítése. 1956 őszén is számos civil szervezet kezdett gyűjtéseket, a lakosság pedig adakozott, mert erkölcsi kötelességének érezte a vasfüggönyön túlról érkező

⁵ Duncan Campbell: Great escapes - how the British welcomed fugitives from the Russian invaders. *Guardian*, 2006. október 20.

⁶ <https://www.britishpathe.com/asset/206944/>

menekültek támogatását. Két hónap alatt hihetetlen összeg, több mint 2,6 millió font (mai árfolyamon kb. 53 millió forint, azaz több mint 24 milliárd forint) gyűlt össze a különböző jótékonyági szervezetek számláin. E hatalmas összegből 2,1 millió font a London főpolgármestere által szervezett kampány eredményeként folyt be. (A pénzüsszegek nagyságát érzékelteti, hogy az 1956 nyarán aláírt magyar-brit kereskedelmi egyezmény értelmében Magyarország éves exportkvótáját 7,9 millió fontban határozták meg.)

A pénzadományokon kívül ruhákat, használati tárgyakat, tankönyveket is gyűjtöttek a menekültek számára, sőt olyan is előfordult, hogy bútorozott lakásokat ajánlottak fel magyar családoknak. Számos önkéntes segítette a hatóságok munkáját a befogadóállomásokon, menekülttáborokban, szálláshelyeken. A már Angliában élő magyarok is kivették részüket a segítségből: a hivatalosan regisztrált 342 angol-magyar tolmács közül sokan önkéntesként segítettek a menekültek és a helyiek közötti kommunikációt.

Az ötvenhatos magyar menekültek ideális célpontjai voltak a segíteni akaró angolok számára. Összehasonlítva más menekültcsoportokkal (például a szintén 1956-ban Egyiptomból kiutasított brit állampolgárokkal, nem beszélve az 1972-es ugandai és az 1979-81 között érkezett vietnami menekültekről) a magyarok különleges elbánásban részesültek. Ennek legfőbb oka – ahogy már említettem – az volt, hogy a brit közvélemény érthető módon részvétet érzett a levert forradalom után hazájukba érkezett magyarok iránt. Más felkelések, államcsínyek és polgárháborúk menekültjei azonban nem mindig részesültek ilyen lelkes fogadtatásban, különösen ha harmadik világbeli országokból érkeztek. A magyarok iránti szimpátiához az is hozzájárult, hogy európaiak voltak, bár kelet-európaiságuk kétségkívül kissé egzotikussá tette őket az átlag angol szemében.

A kedvező fogadtatásban jelentős szerepet játszott a bűntudat is. A brit közvélemény tisztában volt ugyan azzal, hogy a Nyugat nem avatkozhat be a magyarországi eseményekbe, mégis lelkiismeretfurdalást éreztek azért, amiért cserben hagyták Magyarországot. Néhány ezer magyar menekült befogadása és számukra egy új élet lehetőségének biztosítása sok angol számára egyfajta megnyugvást jelentett. Tony Kushner brit történész ezt a jelenséget „nemzeti öngratulációnak” nevezte el.⁷

Az évtizedek múltán visszaemlékező magyar menekültek kivétel nélkül arról számolnak be, hogy mind a hatóságok, mind a hétköznapi emberek rendkívül kedvesen fogadták őket. Ebben persze közrejátszhat a múlt megszépítő messzesége, illetve az a tény is, hogy az újságokban, könyvekben rendszerint azokat szólaltatják meg, akik sikeres karriert futottak be új hazájukban, ezért érthető, hogy pozitív emlékeik vannak az érkezésük utáni időszakról is. De ha ezt a szubjektív elemet kivesszük a képből, akkor is feltűnő, mennyire hangsúlyozták mind a kortársak, mind a visszaemlékezők az erőteljesen befogadó attitűdöt az angolok részéről.

Konfliktusok a menekültekkel

A magyarok érkezését övező eufóriát azonban hamarosan vegyes érzések váltották fel. Többen csalódottan tapasztalták, hogy a magyar menekültek közül sokan nem éppen „szabadságharcosok”-hoz méltóan viselkedtek. A sikertörténetek mellett a sajtóban is kezdtek olyan cikkek és hírek megjelenni, melyek kevésbé pozitív színben tüntették fel a magyarokat. A Hyde Parkban kacsát sütő magyarról, a felajánlott munkát visszautasító, segélyekből élő vagy éppen tolvajként lebukott menekültekről szóló cikkek egyre inkább árnyalták a magyarokról kialakult kezdeti képet.

⁷ Becky Taylor: Their Only Words of English Were „Thank You”: Rights, Gratitude and „Deserving” Hungarian Refugees to Britain in 1956. *Journal of British Studies* (55) 2016, 120–144.

Hálátlanság

A Nagy-Britanniába érkezett menekültek közül sokan abban a reményben szálltak repülőre vagy vonatra Ausztriában, hogy Angliából továbbutazhatnak majd egy másik országba. Akiket a szigorúan válogató amerikaiak nem találtak kívánatosnak vagy alkalmasnak arra, hogy befogadják az Egyesült Államokba, Nagy-Britanniába könnyen eljuthattak. Ott azonban csalódnuk kellett, mert a brit hatóságok csak abban az esetben adtak engedélyt arra, hogy harmadik országba továbbutazzanak, ha az adott ország hivatalosan befogadta őket. A magyarok még a belügyminiszternek is írtak, azt állítva, hogy Ausztriában azt a tájékoztatást kapták, hogy Angliából egyenesen Amerikába utazhatnak. A levélváltás a sajtóhoz is eljutott, a Home Office pedig magyarra fordítva is kiadott egy nyilatkozatot arról, milyen feltételekkel utazhatnak tovább a magyar menekültek harmadik országba. Ha az Egyesült Államokba nem is tudtak továbbmenni, ötezer magyar menekült lehetőséget kapott arra, hogy Nagy-Britanniából Kanadába utazzon, és többségük ott le is telepedett.

A britek a hálátlanság jelének tekintették azt, hogy a jó szívvvel befogadott magyarok egy része csak átmeneti állomásnak tekintette az országot. Ugyancsak zokon vették, ha a menekültek nem értékelték bizonyos gesztusokat. Bristolban egy ingyen felajánlott bútorozott házat például az első magyar család visszautasított azzal az indokkal, hogy nem volt benne fürdőszoba. Bár hamar találtak jelentkezőt a lakásra, a brit sajtóban több cikk is megjelent a „válogatós” magyarokról.

Forradalmárok vagy szerencselovagok?

Az angol közvélemény csodálkozva látta, hogy a várva várt szabadságharcosok helyett a magyar menekültek között szép számmal voltak olyanok is, akik csupán szerencsét próbálni érkeztek a szigetországba. Ahogy egy önkéntes megfogalmazta: „amikor elkezdtek ezt a munkát, azt vártuk, hogy húszezer hős jön hozzánk, de hamar rájöttünk, hogy hétköznapi emberekkel kell foglalkoznunk, akik között van mindenféle: jó, rossz és átlagos egyaránt.”⁸ A „jók” és az „átlagosak” hamar beilleszkedtek. Néhány hónap alatt munkát találtak, lakást béreltek, és igyekeztek minél hamarabb integrálódni a brit társadalomba. A „rossz” menekültek azonban néha komoly gondot okoztak mind a hatóságoknak, mind a helyi lakosoknak.

Az egyik tolmács által „szerencselovagok”-ként említi azokat az embereket, akiket a korabeli magyar szóhasználat „lumpen elemek”-nek nevezhetünk. Ezek az emberek visszautasítottak minden állásajánlatot, egész nap a menekültszálláson lézengtek, gyakran verekedtek egymással, és sokszor a helyiekkel is konfliktusba kerültek. A brit hivatalos iratokból is kiolvasható, hogy a hivatalos szervek is értetlenül álltak az ilyen helyzetek előtt, és nem tudták, hogyan kezeljék ezeket az „antiszociális” egyéneket. Egy jelentésben megdöbbenésének adott hangot a dokumentum készítője amiatt, hogy egy menekülttáborban azt találta, hogy 15 magyar férfi fényes nappal a szobájában alszik, és kiderült, hogy ők nem is szándékoznak munkát keresni. A sajtóban is megjelentek időről időre olvasói levelek, melyekben a levélírók a magyarok viselkedését kritizálták.

Egy alkalommal nyílt összetűzésre is sor került a magyar menekültek egy csoportja és egy angol kisváros lakói között. 1957. június 21-én a Haverton Hillben elszállások magyarok és a helyi lakosok közötti ellentétek erőszakba torkolltak. Körülbelül száz magyar menekült nekitámadt a helyiekre, és kisebb csata vette kezdetét, melynek során kerítésleceket, vasrudakat és követeket használtak fegyverként. Az újságcikkek szerint miután a magyarok visszamentek a szállásukra, a Haverton Hill-iek támadtak rájuk, kövekkel dobálták meg az épületet, és még Molotov-koktélt is készítettek, bár azt végül nem gyújtották meg. A rendőrség végül véget vetett az összetűzéseknek, melynek során többen megsérültek. Nem meglepő, hogy az incidensnek nagy sajtóvisszhangja volt. Még a magyar sajtóba is

⁸ Becky Taylor: Their Only Words of English, 135.

eljutott a híre, a *Magyarország* című hetilapban Földes Mihály írt egy gunyoros hangvételi cikket a magyar „szabadságharcosok” és a „hidegvérű angolok” csetepatéjáról.⁹

Bányászok

A politikai és filantróp megfontolásokon kívül gazdasági, pontosabban munkaerőpiaci szempontok is közrejátszottak a magyar menekültek befogadásában. A nagy-britanniai bányákban egyre komolyabb volt a munkaerőhiány, ezért a brit Széntanács (National Coal Board) az ausztriai menekülttáborokba küldte képviselőit, hogy embereket toborozzanak a bányákba. Összesen ötezer magyar bányász felvételét tervezték. A menekültek között csak elvétve akadtak bányászok, ezért mindenkit felvettek a listára, aki azt állította, hogy hajlandó a bányákban dolgozni. A toborzás nem bizonyult túl eredményesnek, a tervezett ötezer fő helyett 1957 nyaráig mindössze 2700-an jelentkeztek. Ők el is végezték az előírt nyelvtanfolyamot és a szakmai képzést, ám ekkor a Széntanács váratlan problémával szembesült. A brit bányászok nem voltak hajlandók a magyarokat befogadni a bányákba. Ennek elsődleges oka az volt, hogy ekkor már hónapok óta folytak a tárgyalások a bányász szakszervezetek és a kormány között, és a bányászok féltek attól, hogy a tömegesen érkező magyarok megjelenése rontaná alkupozícióikat a bértárgyalásokokon. 1957. január végén az a megállapodás született, hogy a bányák dolgozói maguk dönthetnek arról, hogy hajlandók-e a magyarokkal dolgozni. Az angol és walesi bányászok szinte egyhangúlag nemet mondtak. Ennek ellenére tovább folytatódott a toborzás a már Nagy-Britanniában tartózkodó magyarok körében, és az év végéig majdnem 4200 embert képeztek ki, de közülük összesen mindössze 731-en álltak munkába.

A magyar bányászok felvétele tehát alapvetően kudarcba fulladt. Pedig még a filmhíradót is bevetették, hogy meggyőzzék a brit közvéleményt és persze a bányászokat. 1957 nyarán „Hadd dolgozzanak!” („Let them work!”) címmel jelent meg egy tudósítás magyar menekültekről, akik egy walesi bányavidékre kerültek. Fiatalemberek csoportját mutatja a kép egy osztályteremben, az egyikük kezébe a tanár angol nyelvkönyvet ad. A vágás után már a bányában látjuk a férfiakat, fejükön bányászsisak, gerendát adnak kézről kézre, majd szemet lapátolnak. Később feltűnik a bányász szakszervezet főtitkára, ahogy a Széntanács székházához érkezik, közben a narrátor összefoglalja a brit bányászok aggodalmait a magyarokkal kapcsolatban. A záró mondatban a narrátor azt mondja: „Az ország azt reméli, hogy végül győzedelmeskedni fog a humanitárius gondolkodás és az a tény, hogy a szénre nagy szükség van.”

Munkalehetőségek, továbbtanulás

A bányákhoz hasonló nagyszabású toborzásra más iparágakban nem került sor. A magyar menekülteknek szinte egyenként igyekezett munkát találni a Munkaügyi Minisztérium és a különböző állami és önkormányzati szervek, jótékonyági szervezetek. A minisztériumban havonta készültek kimutatások, iparágra lebontva a munkába állt magyar menekültek számát. Bár a mezőgazdaságban is jelentős volt munkaerőhiány, viszonylag kevés magyar jelentkezett ilyen munkákra. Többségük különböző iparvállalatoknál talált munkát, ahol természetesen előnyt élveztek azok, akik valamilyen szakképzettséggel rendelkeztek. A nők főként a szálloda- és vendéglátóiparban, illetve az egészségügyben kaptak állást, de sokan háztartási alkalmazottak lettek.

Különleges csoportot képeztek a menekültek között a diákok. Pontos számukról nincsenek megbízható adatok, mert a brit kimutatásokban nemcsak azokat tekintették diákoknak, akik már Magyarországon is egyetemi vagy főiskolai hallgatók voltak, hanem minden olyan fiatal, aki érettségivel rendelkezett,

⁹ https://adt.arcanum.com/hu/view/Magyarország1957_1957_02/?pg=6&layout=s

és azt nyilatkozta, hogy szeretne továbbtanulni. A brit egyetemek ingyenes helyeket ajánlottak fel a magyar diákok számára, az amerikai Ford Alapítvány pedig átvállalta 75 magyar menekült tandíját. A legtöbb magyar fiatal nem tudta azonnal megkezdeni tanulmányait, mert előbb el kellett végezniük egy angol nyelvtanfolyamot, és le kellett tenniük az előírt nyelvvizsgát. Összesen mintegy másfélszáz magyar fiatal kezdte meg vagy folytatta felsőfokú tanulmányait az Egyesült Királyság valamely egyetemén vagy politechnikumában, és többségük sikeresen le is diplomázott. Czigány Lóránt és Salacz Magda, a szegedi egyetem magyar-történelem szakos hallgatói is Nagy-Britanniában fejezték be egyetemi tanulmányaikat és váltak az angliai magyar emigráció fontos alakjaivá. Czigány Magda – sajnos csak angolul olvasható – könyvében részletesen beszámol arról, hogyan fogadták a magyar diákokat brit földön, és hogyan kezdték el új hazájukban tanulmányaikat, majd tudományos karrierjüket.¹⁰

Az Egyesült Királyságba érkezett magyar értelmiségiek sorsáról Sárközi Mátyás írt cikket az *Új Látóhatár* emigráns magyar folyóirat 1981. évi számában. Az Angliába került magyar értelmiségiek egy része a megtorlás miatti félelemből hagyta el Magyarországot, sokuknak pedig egyszerűen elégük lett a Rákosi-rendszerből. Nagy-Britanniát többen azért választották, mert beszéltek angolul, de nem akarták elhagyni Európát. Legtöbben megtartották magyar keresztnévüket, de sokan már új hazájukban választottak maguknak házastársat. Huszonöt év elteltével szinte mindegyikük sikeres karriert futott be, és jó életkörülmények között éltek.¹¹

Hazatérők

A hivatalos brit statisztikákban mindig részletesen kimutatták a harmadik országba távozó, illetve Magyarországra hazatérő magyar menekültek számát. 1956 novembere és 1957 augusztusa között összesen 21 224 magyar állampolgár érkezett az Egyesült Királyságba, közülük 5385 fő továbbutazott harmadik országba, 782-en pedig hazatértek Magyarországra. 1959 májusára a hazatérők száma 1767-re nőtt. Ez azt jelenti, hogy a Nagy-Britanniába érkező menekültek 8%-a visszatért hazájába. (Érdekes, hogy az összes menekültek esetében a hazatérők aránya 6% volt.)¹²

Nincsenek hivatalos adatok arra nézve, hogy mi volt a hazatérésük oka. Azt mindenesetre leszögezte a brit kormány, hogy aki vissza akar menni Magyarországra, az megteheti, de az útiköltséget magának kell fizetnie. Egy magyar-angol tolmács beszámolója szerint a hazautazás oka általában magánéleti jellegű volt: hiányzott a család, nem tudta megszokni az angliai életet, esetleg nem volt elégedett a kapott munkával. Sárközi Mátyás azt írja, hogy az értelmiség körében viszonylag kevesen tértek haza Magyarországra, és inkább a munkások között voltak olyanok, akik nem találták meg a „nyugat csillogását” Angliában, vagy nem tudtak asszimilálódni a „különös angol életformához”.¹³

A magyar sajtó természetesen részletesen beszámolt az olyan esetekről, amikor a csalódott „disszidensek” hazatértek Magyarországra. Érdekes olvasmány a *Népszabadság* 1957. július 11-i számában megjelent cikk (*Ízes kóstoló a kapitalizmus örömeiből, Budapest – barakk [London] – Budapest*), melyben egy hazatért menekült osztja meg angliai élményeit. A cikk felsorol minden toposzt, amit az ötvenhatos „disszidensek” kapcsán meg lehetett említeni: uszító Szabad Európa Rádió,

¹⁰ Czigány, Magda: „Just Like Other Students.” *Reception of the 1956 Hungarian Refugee Students in Britain*. Newcastle upon Tyne, 2009.

¹¹ Sárközi Mátyás: Ötvenhatosok Angliában. 459–465.

¹² Hablicsek László – Illés Sándor: Az 1956-os kivándorlás népességi hatásai. *Statisztikai Szemle* (83) 2007/2. 160.

¹³ Uo. 461.

hideg fabarakkokból álló menekülttábor, „hás” angol gyárigazgató, verekedésre bujtogató magyar pap is megjelenik az igen színesre sikerült beszámolóban.¹⁴

Sikertörténet

A Nagy-Britanniába érkezett magyar menekültek befogadását és integrációját általában sikertörténetként szokás értékelni, és a fent írtak alapján magam is egyetértek ezzel. A fent említett kudarcok (az „antiszociális elemek” és a különféle okokból hazatérők) valóban inkább a kivételt jelentették. A sajtóban ezek a jelenségek nagyobb figyelmet kaptak, de azt nem szabad elfelejtenünk, hogy több mint tízezer magyar menekült minden különösebb probléma nélkül beilleszkedett a brit társadalomba.

A siker több okra vezethető vissza, és számos körülmény szerencsés alakulása kellett ahhoz, hogy a magyar menekültek integrációja ily módon menjen végbe. E tényezőket úgy foglalhatjuk össze, hogy áttekintjük, mikor, honnan, miért, hányan, kik és hová érkeztek.

Mikor jöttek?

Bár az 1956-os év eseményei valamelyest megakasztották a folyamatot, 1953-ban, Sztálin halálát követően jelentős enyhülés kezdődött a nemzetközi szinten. Fontos tényező volt, hogy 1951-ben lépett életbe az ENSZ kezdeményezésére a menekültügyi egyezmény, melynek első igazi próbája a magyar menekültválság kezelése volt.

Nagy-Britannia az 1950-es évek közepére kezdett kilábalni a háború, valamint a birodalom felbomlása okozta gazdasági nehézségekből. A brit gazdaság növekedésnek indult, jelentősen csökkent a munkanélküliség, a Munkáspárt sikeres lakásépítési programja következtében a lakhatási problémák is kezdtek megoldódni. A szuezi válság utáni helyzetben a brit külpolitika arra is fel tudta használni a magyar menekültválságot, hogy igyekezett elterelni a figyelmet a közel-keleti kérdésről, ezzel is megpróbálva helyreállítani megtépázott presztízsét

Honnan jöttek?

A brit társadalom számára a magyarok befogadását megkönnyítette az a tény, hogy ezek a menekültek Európából érkeztek. Néhány későbbi menekülthullám esetében a harmadik világból érkező embereket nehezebb volt integrálni a brit társadalomba. Ugyanakkor a hétköznapi emberek számára érdekes volt a „vasfüggöny”-ön túlról érkező menekültek története, részvétet éreztek irántuk, és úgy érezték, hogy ha az egész országon vagy a magyar népen nem tudnak segíteni, legalább egy-egy személynek konkrét segítséget tudnak nyújtani.

Miért jöttek?

Bár tagadhatatlan, hogy az ötvenhatos menekültek egy részét a jobb anyagi lét lehetősége motiválta, amikor útra kelt, a magyarok alapvetően nem gazdasági menekülteként érkeztek Nagy-Britanniába, hanem egy levert forradalom után. Volt, aki a megtorlástól félt, ami jelenthette egy biztos állás elvesztését, de akár kivégzést is, a családos menekültek pedig főként gyermekeiknek szerettek volna jobb jövőt biztosítani. Bármilyen is volt a motiváció, a magyar menekültek egyrészt szimpátiát, másrészt büntudatot keltettek sok angol emberben.

Hányan jöttek?

¹⁴ *Népszabadság*, 1957. július 11. 8.

https://adt.arcanum.com/hu/view/Nepszabadsag_1957_07/?pg=107&layout=s

Több mint húszezren érkeztek, ők sem egyszerre, hanem több hullámban, és végül csak körülbelül tizenkétezer maradtak. Ez éppen akkora létszámot jelentett, ami egyrészt látványos, hiszen több ezer fős menekülttáborok működtek hónapokon keresztül, ugyanakkor nem egy kezelhetetlen nagyságú embertömegről van szó. Összehasonlításként: a második világháború kitörése után rövid idő leforgása alatt mintegy 130 000 lengyel menekült érkezett Nagy-Britanniába, és a brit kormányzat boldogulni tudott ekkora tömeggel is.

Kik jöttek?

Az Egyesült Királyságba érkező magyarok demográfiai összetétele teljes mértékben összhangban volt a mintegy kétszázezernyi magyar menekült korfájával, a nemi arányokkal és a társadalmi háttérükkel. A 16 évesnél idősebbek közül 11 500 férfi volt és 4000 nő. A fiatal férfiak voltak tehát túlsúlyban, és többségükben vagy már képzett, vagy pedig jól képezhető munkaerőt jelentettek. A legtöbben készek voltak integrálódni, az erre képtelen menekültek hazatértek vagy továbbálltak.

Hová jöttek?

Azon túl, hogy a menekültek egy növekedésnek induló gazdaságba érkeztek, nem lehet alábecsülni a lakosság attitűdjének szerepét az integráció sikerességében. A brit kultúra alapvetően befogadó kultúra. Ahogy Sárközi Mátyás is megállapítja: „Angliának (...) az az egyik érdeme, hogy nem kívánja a nagymértékű asszimilálódást az idegentől. A második generációt már teljesen egyenrangúnak tekinti.”

Fontos tényező volt az is, hogy a brit kormány a magyar menekülteket az országon belül oda telepítette, ahol munkaerőhiány volt, így viszonylag hamar juthattak álláshoz és lakáshoz, ráadásul ezzel csökkent a helyiekkel való konfliktusok kialakulásának veszélye.

A brit hatóságok is elégedettek voltak az integráció ütemével. Egy külügyminisztériumi hivatalnok már 1957 januárjában megállapította, hogy „általában elég jól halad az asszimiláció”, 1959-ben pedig azt írták, hogy „a magyarok döntő többsége jól beilleszkedett a brit közösségekbe, és élnek a brit munkaszövetkezési állampolgárok normális életét az iparvárosokban”.

Epilógus

Amikor számvetést készítünk arról, mekkora emberveszteséget szenvedett Magyarország a 20. század során, nemcsak a két világháború és a forradalmak katona- és civil áldozataira, valamint a holokausztban meggyilkolt százazrekre kell gondolnunk, hanem azokra is, akik életben maradtak ugyan, de valamilyen okból el kellett hagyniuk az országot. Voltak, akiket kényszerrel űztek el szülőföldjükről, mint a németeket 1946-ban, sokan a jobb élet reményében távoztak az országból, másokat a jogi-politikai keretek (pl. numerus clausus, zsidótörvények) kényszerítették arra, hogy más országba költözzenek, ahol lehetőségük nyílt tanulni és karriert építeni. A nagy politikai földcsuszamlásokat (1919, 1945, 1947-48 stb.) emigrációs hullámok követték, ami elsősorban a politizáló értelmiséget érintette. 1956 novemberében viszont a legkülönbözőbb társadalmi csoportokba tartozó emberek keltek tömegesen útra. A véglegesen külföldön maradó mintegy 180 000 fő a 9,9 milliós lakosságnak kevesebb mint 2%-át tette ki, de a távozó többsége fiatal és középkorú férfi volt, sokan közülük jól képzett emberek, akiknek hiánya még sokáig fájóan érződött a magyar gazdaságban és a tudományos életben.

Általánosságban is elmondható, hogy az új hazát választó, új életet kezdő emberek olyan tulajdonságokkal rendelkeznek, melyekre minden országnak szüksége van: többségükben önálló,

kockázatvállaló, változásra nyitott, optimista személyiségek. Amikor néhány hét leforgása alatt sok tízezer ilyen embert veszít el egy nemzet, az hosszabb távon is érezteti negatív hatását. Ezek az emberek más országokban építették fel karrierjüket, más országok gazdaságához, tudományos, művészeti vagy akár sportéletéhez járultak hozzá. Nem sok vigaszt jelenthet Magyarország számára az, hogy tudásukat, tehetségüket minden bizonnyal kevésbé tudták volna kamatoztatni, ha itthon maradnak.

A szülőföld kényszerű elhagyása, még ha egzisztenciális szempontból pozitív fordulatot is jelenthet az egyén életében, sokak számára nehezen kiheverhető traumával jár („lehull nevedről az ékezet” – Márai Sándor); ha pedig egy alig tízmilliós nemzetből százezrek fordítanak hátat hazájuknak – akár kényszerből, akár saját elhatározásból –, az már pótolhatatlan veszteséget jelenthet a nemzet számára. 1956 sok tanulsága közül ez az egyik, melyet ma is szem előtt kell tartanunk.